

19.34x20.35	1/6	66	עמוד	סגולה	13/11/2024	92134094-2
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

מאמע לושן במדינת היהודים

מראשיתה נאבקה הציונות עם היידיש, אולם נשמדינת היהודים קמה רבים מאזרחיה היו פליטים דוברי יידיש. איזה מקום תפסה היידיש בחיים הציבוריים במדינת ישראל הצעירה? מה קרה לריב הלשונית ארוך השנים?

ניקוות ספרים | עמית עסיה

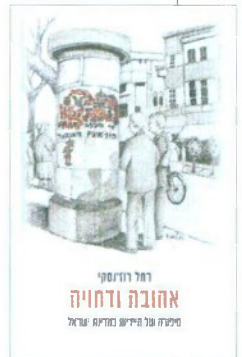

שפות זרות, ובייחוד שפות יהודיות ... נתפסו כמעכבות את התפתחותה של העברית ... אך יידיש לא הייתה שפה 'זרה', וגם לא עוד שפה יהודית. היא הייתה שפתם של רוב היהודים בעולם שלפני השואה. אוצר הספרות היהודית החילונית המודרנית ביידיש בשנים שלפני הקמת המדינה היה גדול באופן משמעותי מזה שבעברית ... יתר על כן, לא רק העולים שהגיעו לישראל ממזרח אירופה עם הקמת המדינה ידעו יידיש ודיברו יידיש, גם רוב מנהיגי המדינה ידעו יידיש היטב. רבים מהם אף אהבו את השפה (עמ' 305).

מנהיגי המדינה ידעו לשנות את עמדתם בהתאם לשינויים במציאות. באביב 1950 נפגש דוד בן-גוריון עם המשורר היידי לייבויק הלפרן, הידוע בשם העט ה. לייבויק, וזה העלה בפני ראש הממשלה את סוגיית גורלה של היידיש במדינת היהודים. באותו יום כתב בן-גוריון ביומנו כי התרבות העברית הקדומה מימי המקרא ובית שני קרובה אליו יותר מתרבות היידיש הגלותית, אך גם הצביע על שינוי בעמדתו:

בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים נחלקו תומכי הלאומיות היהודית בשאלה מהם המקום והשפה המתאימים לה. האם הלאומיות היהודית צריכה להתבסס על היש הקיים – מדינות מזרח אירופה שבהן חיו רוב יהודי העולם והיידיש שהייתה שפתם המשותפת – או שעליה לשאוף לימי הזוהר של הלאום, ולקרוא להגירה של המוני בית ישראל לארץ ישראל שבפלשתינה ולדיבור בשפה העברית. הציונות כרכה את גורלה בעברית, אך זו לא הייתה טבעית עבור רוב הציונים ששפת האם שלהם הייתה יידיש. הם נדרשו להתאכזר לעצמם ולהימנע מהשפה שבה יכלו להבין זה את זה ביתר קלות. במלחמתם למען העברית זיהו הציונים את היידיש עם הגלות שאותה יש לשלול, ולכן מקובל לחשוב שבמדינת ישראל התקיים דיכוי שיטתי של היידיש. ספרה של רוז'נסקי לא מתכחש לניסיונותיה של המדינה לבצר את מעמד העברית, אך הוא מראה שלצד האידיאולוגיה התקיימה בפועל מציאות לשונית שהנהגה הישראלית לא יכלה להתעלם ממנה, וגם לא הייתה מעוניינת לפעול נגדה בבוטות.

אהובה ודחיה
סיפורה של היידיש
במדינת ישראל
רחל רוז'נסקי

מאנגלית: דוד בן-נחום
מאגנט, תשפ"ד, 382 עמ'

דבר רוזנסקי
אהובה ודחיה
סיפורה של היידיש במדינת ישראל

19.26x23.29	2/6	67	עמוד	סגולה	13/11/2024	92134096-4
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910						

יידיש הייתה שפתם של מיליוני יהודים במזרח אירופה עד השואה. אגרת ברכה לראש השנה ועליה חמשיר ביידיש, המחצית הראשונה של המאה העשרים בית המכירות קדם

העכער, העכער — הויפט די בעכער —
מונגערער און פרייער!
וואַרפט די שמערצען — טיעף פון הערצען
שאַלט לָפְּבוּר נײַ-יאהר!

ויצירה ספרותית ועד חי מסחר. העברית קישרה בין העולים מאירופה לתושבי הארץ הוותיקים ולעולים מארצות האסלאם, ונולד דור שהעברית הייתה שפת אימו. בשלב זה בן-גוריון היה יכול להיות סלחן יותר כלפי דוברי היידיש.

בשם הביוקורטיה

כשבן-גוריון נפגש עם לייוויק הוא כבר לא היה חלוץ עיקש שיכול היה לדרוש מחבריו לשבור את שיניהם בשל שפה לא מוכרת. הוא היה ראש מדינה שהתלבטה באיזו מידה עליה לאכוף את עמדתה הלשונית על ציבור רחב של עולים חדשים, רובם פליטים מאירופה מוכת השואה שהיו צריכים לבנות את חייהם בארץ החדשה שלא ידעו את שפתה. לאידאולוגיה הלשונית נוספה התלבטות מודעת באשר לגבולות כוח הכפייה שעל המדינה להפעיל כלפי אזרחיה.

אילו דיבר אתי (לייוויק) לפני ארבעים שנה לא הייתי רוצה לשמוע על אידיש בכלל. היינו מוכרחים להיאחז בקנאות בעברית, כי תחיית הלשון הייתה כמעט למעלה מהטבע, ובאירלנדיה לא הצליחו בכך עד היום. עכשיו אני מסוגל ונכון לדון על אידיש ביתר רוחב לב, ואני מרוצה שילדיי מבינים אידיש (עמ' 33).

התמקדותו של הספר בשנים שאחרי הקמת המדינה משקפת את השינוי שבן-גוריון התייחס אליו ביומנו. בן-גוריון עצמו עלה ארצה בעלייה השנייה, בעת שלטון האימפריה העות'מאנית, בתקופה שבה הדיבור ביידיש רווח במושבות ורבים מהעולים נאבקו בעצמם כדי לדבר בעברית. במהלך ימי המנדט הבריטי נוצרה ביישוב קהילה גדולה שניהלה את חיה הציבוריים בעברית, החל מעיתונות

בן-גוריון: "לפני ארבעים שנה לא הייתי רוצה לשמוע על אידיש בכלל ... עכשיו אני מסוגל ונכון לדון על אידיש ביתר רוחב לב, ואני מרוצה שילדיי מבינים אידיש"

שפה אחת - נפש אחת

עברי דבר עברית!

גורו סגני השפה, ירושלים

עברי למד עברית

פרוד לשונות - פרוד לכבות

במדינת ישראל הצעירה היידיש נתפסה כאויבת העברית וכסמל לגלותיות. סרטי נייר שהפיץ 'גדוד מגני השפה העברית' במסגרת המאבק להשלטתה בארץ בית המכירות קדם

18.1x20.78	3/6	עמוד 68	סגולה	13/11/2024	92134095-3
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

לעצטע נייעס

אומפארטייאישע צייטונג
פאר ווירטשאפט
פאליטיק און קולטור
רייזער: מ. צאנין

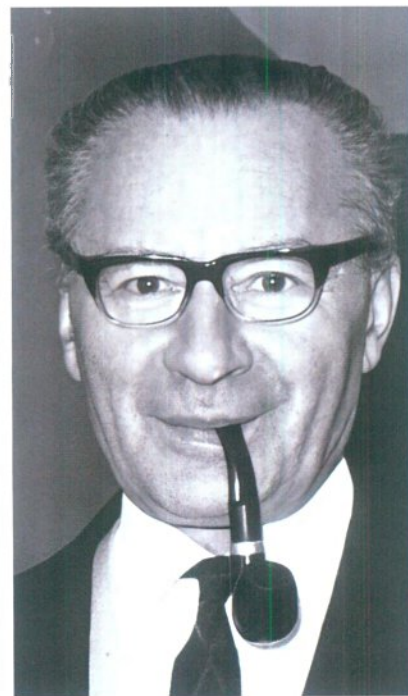
מאז ייסודו בסוף 1949 ועד 1957
סירב משרד הפנים להחזיר לצאנין
לפרסם את עיתונו כיומן. כותרת
העיתון 'לעצטע נייעס' ועורכו מרדכי
צאנין, 1960

שני פרקים נרחבים בספר מוקדשים לעיתונות ולתאטרון בידיש, ובהם יש עיסוק בכוח הכפייה העדין שניסתה הממשלה להפעיל. הרשויות ניצלו בזהירות את כוחן הביורוקרטי. הן נמנעו מלהעניק רישיון להצגות בידיש, למעט הצגות של אמנים מחו"ל שהגיעו לביקור בארץ, וקבעו מדיניות שלפיה לא יינתן רישיון לעיתון יומי שאינו עברי, אלא רק לעיתונים שיופיעו לכל היותר שלוש פעמים בשבוע, ובתקופת הצנע הוגבלו עיתונים אלה בקצבת הנייר.

רוז'נסקי מתמקדת בעיתון היידיש המשפיע 'לעצטע נייעס' שייסד מרדכי צאנין. ייתכן כי שם העיתון הושפע מהשם 'ידיעות אחרונות'. לצד 'לעצטע נייעס', שאכן הופיע שלושה ימים בשבוע, הוציא צאנין עיתון נוסף בשם 'ידישע צייטונג' - עיתון יהודי או עיתון יידיש - אשר

ראה אור בשלושת הימים הנותרים והפנה את קוראיו לחדשות שתופענה למחרת ב'לעצטע נייעס'. צאנין הצליח לשכנע את פקידי הרישוי שאכן מדובר בשני עיתונים שונים, ולדבריו הוא הצליח להשיג נייר בשוק השחור.

תחילה עסק 'לעצטע נייעס' בנושאים שהטרידו מהגרים ותיווך לקוראיו את המציאות בארץ החדשה. רוז'נסקי מצביעה על הדמיון בין תפקיד זה לתפקיד שנוטלים על עצמם עיתוני מהגרים במקומות שונים בעולם, אך גם עומדת על ההבדל בין מעמדה של היידיש למעמדן של לשונות מהגרים במקומות אחרים. העולים לארץ ישראל נאלצו אמנם להתמודד עם שפה שלא הכירו, אך הם הצטרפו לבני עמם וחלקו עם ותיקי היישוב את שפת אימם, ולכן רוז'נסקי מכנה את המעבר שלהם 'הגירה הביתה'. בהתאם לכך, החל 'לעצטע נייעס' לעסוק בשאלות שהיו על סדר היום הישראלי ונקט עמדה אופוזיציונית לממשלה. למרות ההתנגדות האידיאולוגית לעיתונות בידיש לא טמנו המפלגות הגדולות, ובראשן מפא"י, את ידן בצלחת, וגם הן הוציאו עיתונים בידיש שפנו אל העולים החדשים בניסיון לקרבם אליהן. בסופו של דבר רכשה מפא"י את עיתונו של צאנין וכך נטרלה את הביקורת שלו עליה.

העולים לארץ ישראל
הצטרפו לבני עמם
וחלקו עם ותיקי היישוב
את שפת אימם, ולכן
רוז'נסקי מכנה אותם
מהגרים הביתה

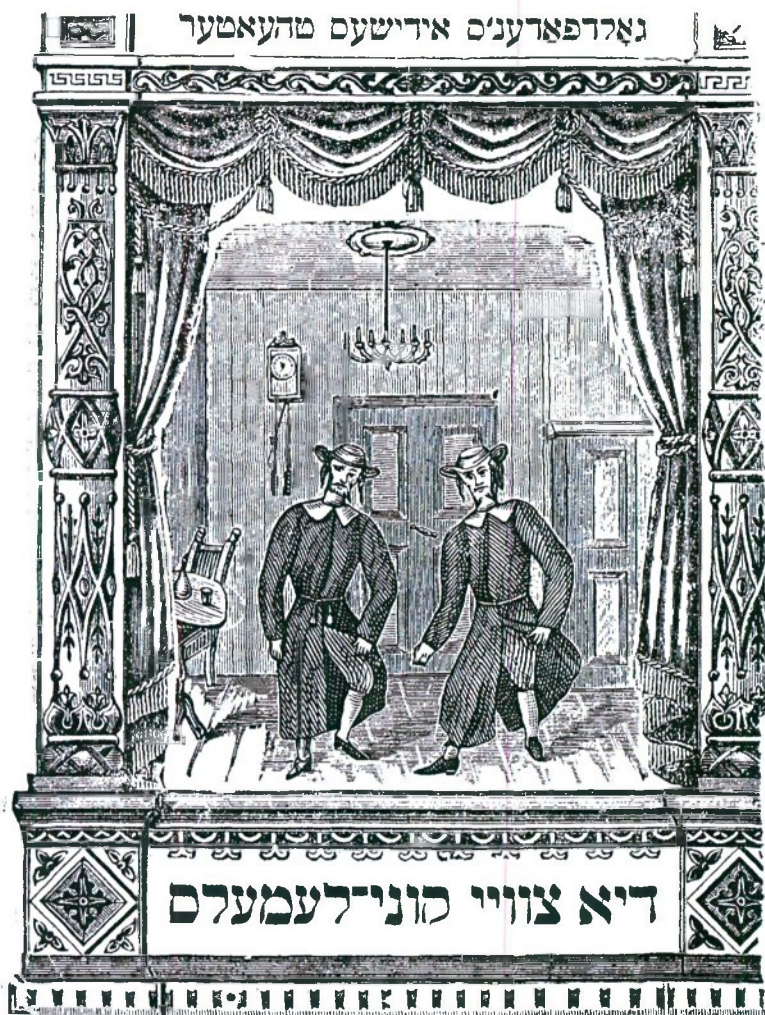

17.99x21.42	4/6	עמוד 69	סגולה	13/11/2024	92134098-6
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

השלושה עתרו לבג"ץ נגד אפלייתם לרעה, ובישיבת הממשלה לקראת המשפט אמר דוד בן-גוריון דברים דומים לאלה שכתב בימנו לאחר המפגש עם לייוויק:

אני חושש שנפסיד (במשפט). אני חושב גם שהדבר לגופו אינו נכון. כאשר היינו מעטים בארץ הייתי אני קנאי. גם היום קנאי אני ללשון העברית, אבל כאשר היינו מעטים אפשר היה להתאכזר, כיום אי אפשר לדון מאה אלף אנשים לחוסר קצת נחת (עמ' 123).

הממשלה הודיעה לבג"ץ שהיא נסוגה מעמדתה, המשפט בוטל והמגבלות על תאטרון היידיש הוסרו. שינוי דומה בעמדת ההנהגה התרחש גם כאשר להוראת יידיש באקדמיה. ב-1927, שנתיים לאחר הקמתה של האוניברסיטה העברית, הוצעה להנהלה תרומה גדולה לשם הקמת קתדרה ליידיש. נערוך דיון והוחלט לדחות את ההצעה. ב-1951 נענתה האוניברסיטה להצעה דומה ומינתה את דב סדן למרצה ליידיש ולספרות. על אף התנגדותה של הממשלה להקמתו של תאטרון יידי היא הכירה בחשיבות השפה בעולם היהודי. כוכבי יידיש מחו"ל התקבלו בארץ בברכה, והם אף הוזמנו להשתקע בישראל ולצאת ממנה להופעות בעולם. כך ביקשו קברניטי המדינה לבסס את מעמדה של ישראל כמרכז תרבותי של העולם היהודי כולו. המשורר היידי אברהם סוצקבר הוזמן לערוך את הרבעון הספרותי 'די גאלדענע קייט' - שרשרת הזהב - במימון ההסתדרות. סוצקבר התפרסם לא רק בזכות שיריו אלא גם בזכות היותו פרטיון שלחם בנאצים, ועל כן התאים לדמות היהודי הגאה שהייתה אהודה על ההנהגה

על הבמה

מפיקי תאטרון ביידיש שלא קיבלו רישיון מהשלטונות בחרו להעלות מופעים ללא רישיון ולשלם את הקנסות הנמוכים שקיבלו. בסוף 1950 הקימו שלושה שחקנים שעלו מפולין תאטרון על שם אברהם גולדפאדן, אבי תאטרון היידיש. אחרי שהעלו הצגות אחדות זכו לביקור של סמל משטרה אשר התרה בהם ודרש להפסיק את הפעילות האסורה בישראל.

העיונות נגד היידיש פחתה ככל שהתרבו דוברי העברית בארץ, ובקיץ 1951 הוחלט לבטל את האיסור להעלות הצגות תאטרון ביידיש. שער המחזה הקומי שכתב אברהם גולדפאדן ב-1880 - 'דיא צוויי קוני-לעמעלטי' - שני קוני למל

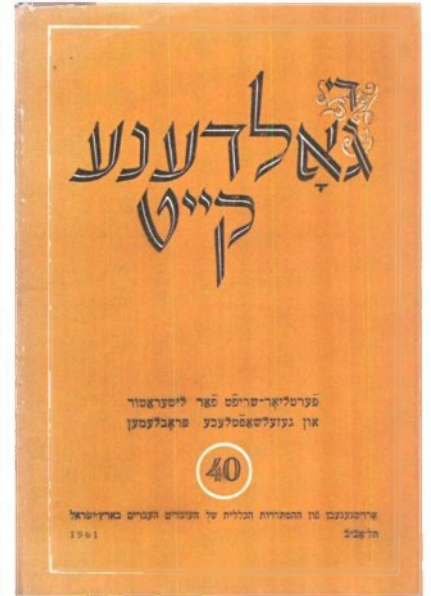
17.7x19.97	5/6	עמוד 70	סגולה	13/11/2024	92134097-5
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

"כל פעם שאני בא במגע ... עם ההווי הזה מקיץ בנבני נפשי אי שם סבא של סבא רחוק, או סבתא רבתא מאיזו עיירה שבפלך חרסון"

רומנטית לתרבות, ובעיקר לשפה, שכוחן בפשטותן ובעממיותן, שלא לומר ברדידותן. יידיש כתרבות גבוהה הלכה ונשתכחה, ובתודעת הציבור נתגמד דימויה לזה של הווי שעיקרו אמרות עממיות, פתגמים ואף בדיחות (עמ' 239).

העשור שנפתח עם משפט אייכמן הפנה את תשומת לבה של החברה הישראלית לעבר הקרוב ולקהילות שנעלמו, ועורר גל נוסטלגיה שהתבטא במופעים מוזיקליים ששיקפו את הווי העיירה היהודית על הבמה. המחזה האמריקאי 'כנר על הגג' – שנכתב על פי סיפורו של שלום עליכם 'טוביה החולב' – עלה על הבמות בארץ ב-1965, וב-1968 הביא המופע 'איש חסיד היה' הסתכלות רומנטית על העולם החסידי מנקודת מבט עכשווית. מטבע הדברים מתמקד הספר במחזמר היידי 'המגילה' שהתבסס על 'מגילה לידער' – שירי המגילה – שכתב איציק מאנגר. בשירים שילב מאנגר דמויות ממגילת אסתר עם דמויות מהווי העיירה היהודית בראשית המאה העשרים.

'המגילה' הועלה בתאטרון החמאם ביפו ב-1965 בכיכובם של בני משפחת בורשטיין. בעלי התאטרון היו דן בן אמוץ וחיים חפר, שנתפסו כסמלים של דמות הצבר, אך למעשה נולדו שניהם בפולין. הקהל לא ידע להעריך את התחכום של מאנגר וראה ביידיש פולקלור עממי חמים המניב בעיקר בדיחות, שכמובן נשמעות טוב יותר ביידיש. תחילה לא זכתה ההצגה להצלחה גדולה, אך בעקבות התלהבות המבקרים זכתה ההצגה בהמשך להצלחה ועלתה על הבמה כ-250 פעמים בפני קהל נלהב. העיתונאי יוסי קיסרי כתב:

הציונית. הרבעון, שנוסד כדי להעניק לסוצקבר במה ופרנסה, ראה אור במשך למעלה מארבעים שנה. סוצקבר אף שימש חונך לחבורה של סופרים צעירים אשר כתבו ביידיש וכינו את עצמם יונג-ישראל – ישראל הצעיר.

רוז'נסקי עוקבת אחרי העמדה שהביעו הסופרים מחבורת יונג-ישראל כלפי הציונות. בדומה לעיתוני היידיש גם הסופרים הצעירים התייחסו לציונות באופן חיובי, אך בניגוד לסופרים העבריים הם לא ניתקו בין המציאות הישראלית החדשה למציאות בגלות, אלא תיארו את החיים בישראל כפתרון לבעיות הגלות ולמאורעות השואה.

ביידיש זה נשמע טוב יותר
שינוי נוסף במעמדה של היידיש התרחש בשנות השישים על במת התאטרון:

לא עוד יחס דיאלקטי שדחייה וקירוב משמשים בו בערבוביה, אלא נוסטלגיה

בכתב העת שיצא לאור בתל אביב פורסמו חיבורים של טובי הסופרים וההוגים היידיים בישראל ובעולם. כריכת הרבעון 'די גאלדענע קייט'

Harry Hollander

18.3x19.4	6/6	עמוד 71	סגולה	13/11/2024	92134099-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

בית המכירות קדם

הווי העיירה היהודית הנוסטלגית על במת התאטרון. חזרות למחזמר 'המגילה' בתאטרון החמאם והתכנייה בעיצובו של ז'אן דוד, 1965

תופחת שומאל ברויס

של כעשרים סופרי יידיש מברית המועצות לא הועילה הרבה. המהפך הפוליטי שינה את טעם הציבור באשר למדיניות כור ההיתוך ופתח את השער ליוזמות חדשות כמו הוראת יידיש, תאטרון היידישפיל שקם ב-1987, והרשויות הלאומיות לשימור תרבויות היידיש והלדינו שהוקמו בחקיקה ב-1996.

כיום אין התנגדות אידאולוגית לתרבות היידיש, אך ספק אם יש קהל נרחב המתעניין בה, ועל מפעלי השימור שלה אפשר להחיל את שאלתו של המשורר העברי יהודה לייב גורדון – למי אני עמל? □

כל פעם שאני בא במגע ... עם ההווי הזה (של תרבות יידיש) מקיץ בנככי נפשי אי שם סבא של סבא רחוק, או סבתא רבתא מאיזו עיירה שבפלך חרסון (עמ' 243).

גם המשפטן אמנון רובינשטיין חש נוסטלגיה:

במקום שלילת הגולה באו ועלו הגעגועים אל עולם שנחרב ... משהפך יריבה לעברית הפכה היידיש לאוד מוצל שראוי לשומרו, עדות לימים עברו (עמ' 256).

בעשורים הבאים המאמצים לשימור היידיש ידעו עליות ומורדות. אחרי מלחמת יום הכיפורים תפסה ארץ ישראל הישנה והטובה את מחוז הגעגועים הנוסטלגי, ואפילו עלייתם

ד"ר עמית עסיס חוקר ספרות עברית ותרבות ציונית ומלמד במכינה הקדם אקדמית לחרדים באוניברסיטה העברית. עורך המהרהר העברית של 'סגולה'

